

ФІЛОСОФІЯ, СОЦІОЛОГІЯ ТА ПОЛІТОЛОГІЯ

Виговський Л.А.,

доцент кафедри філософії та політології

ХУП, кандидат філософських наук, доцент

БЛАГОДІЙНА ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ РЕЛІГІЇ

Сучасна ситуація в духовному житті України об'єктивно характеризується підвищеним науковим інтересом для такого феномену як релігія, розвитком наукових досліджень форм прояву і реалізації її функціональності. Це зумовлюється, в першу чергу, методологічним переосмисленням розуміння змісту самої релігії та її ролі у всіх сферах суспільства під впливом кардинальних світоглядно-ідеологічних змін в нашому суспільстві. Нині для пересічного громадянина релігія перестала бути проявом ворожої буржуазної ідеології, "опіумом для народу", або тільки сукупністю пам'ятників історичної та естетичної цінності. Без сумніву, релігія стала досить важливим фактором соціальної взаємодії, що може суттєво впливати на процес стабілізації чи дестабілізації самого суспільства, динаміку його духовного розвитку. Більшість населення, як показують конкретно-соціологічні дослідження, розглядає знання про принципи організації та функціонування суспільства і релігії як суспільно-значимі і необхідні для людини, як важливий структурний елемент її соціалізації.

Цьому сприяє і те, що в умовах подальшого поглиблення інтеграційних та модернізаційних процесів глобального характеру і, разом з тим, загостренням глобальних суперечностей актуалізується проблема організації міжрелігійних комунікацій, а також вивчення закономірностей і тенденцій розвитку самих конфесій як на світовому рівні, так і на рівні локальних релігійних утворень.

При цьому потрібно не забувати і те, що в Україні будується не тільки ринкова економіка, а й, на превеликий жаль, ринкове суспільство, в якому все (матеріальне й духовне) має свою ціну, отже може продаватись і купуватись. Це призводить до того, що й людину починають розглядати як товар, цим самим руйнуючи цінності, які складались століттями й передавались з покоління в покоління.

В таких умовах релігія виступає складовою духовних сил, котра протистоїть утвердженню примату матеріального над духовним, знецінення останнього.

Загальновідомо, що в силу певних специфічних причин релігія є досить складним і багатограним феноменом суспільного життя. Про це, зокрема, свідчить і той факт, що серед дослідників, які професійно займаються її вивченням, досі немає однозначного тлумачення самого поняття "релігія". У сучасному релігієзнавстві таких визначень нараховується більш ніж 300. Це вже саме по собі свідчить про складність такого суспільного явища, як релігія, різноманітність форм її функціональності. Цьому ще сприяє і те, що вона виступає в багатьох "іпостасях". Адже релігію можна розглядати і як соціальне явище, і як світогляд, і як ідеологію, і як форму задоволення духовних потреб, і як складову соціокультурного життя тощо. Саме тому можна стати свідком суперечки між людьми, котрі в методологічному плані є однодумцями, а розбіжності між ними пояснюються тим, що одні з них розуміють релігію, для прикладу, як світогляд, а інші – тільки як елемент надбудови.

Зрозуміло, що визначення поняття в будь-якій науковій сфері є в кінцевому підсумку результатом складного і тривалого процесу пізнання речей чи явищ. Тому саме поняття не може бути раз і назавжди визначеним, оскільки процес пізнання постійно продовжується, що дозволяє людству йти від визначень менш точних до визначень більш точних, які відповідали б історичному розвитку знань. Жодна конкретна наука не може обійтись без визначення власних понять і їх подальшого уточнення, оскільки завжди є потреба по істотних ознаках відрізнити явище чи предмети, що входять в обсяг даного поняття, від тих, котрі до нього не входять. Це слугує виявленню сутності явища чи предмета, більш адекватного використання тих чи інших понять.

Зумовлений ціленаправленою діяльністю людей, прогрес суспільства впливає і на зміст самої релігії, котра в історії виконує функцію “колективної пам’яті” цивілізації, забезпечує соціалізацію наступних поколінь, ретрансляцію відповідної соціальної інформації, а то й засобами благодійності допомагає вижити людям, котрі конче потребують опіки. Багато релігійних елементів самі по собі є досить стійкі, існували й існують протягом багатьох поколінь. Проте, чимало релігійних елементів є характерними лише для тієї чи іншої спільності людей (племени, етносу, нації), тієї чи іншої території (континенту, кліматичної зони), для того чи іншого історичного процесу. Саме їх наявність дозволяє дослідникам систематизувати, локалізувати їх в зв’язку з факторами їх стабільності. Це дає підставу говорити не тільки про існування релігій взагалі, а й про наявність багатьох їх різновидів. Відокремлюючи, аналізуючи і співвідносячи ці різновиди, можна знайти не лише загальні чи специфічні риси, але й виявити загальне, регулярне, унікальне в тих релігійних процесах, котрі відбуваються, визначити закономірності і варіанти розвитку цих процесів, описати і передбачити їх майбутнє.

Внаслідок відомих причин, ще зовсім недавно в нашому суспільстві релігія розглядалась як перекручене відображення дійсності у свідомості людей в ілюзорно-фантастичних образах, уявленнях, поняттях. Світоглядно-ідеологічні зміни, що відбулись і продовжують відбуватись в суспільстві, дозволяють відмовитись від розгляду феномену релігії через призму вузько-партійної ідеології і перейти на дійсно наукові позиції. Нині набуває розповсюдження точка зору, котра розглядає релігію, як “позалогічне освоєння людиною своєї причетності до процесів, що відбуваються у Всесвіті, і перебувають під впливом якихось вищих сил”¹. Тому релігія не є вигадкою людей, а виступає вираженням ірраціональної сторони духовної сфери особистості. Згадаймо, що причиною кризи раціонально-класичної філософської парадигми (початок XIX ст.) було ігнорування нею ірраціональної сторони буття особистості. Це зумовлювалось, в першу чергу, орієнтацією цієї парадигми на ототожнення основних характеристик світу зі специфічними характеристиками природи (механічний матеріалізм XVII-XVIII ст.) або “світового духу” (розуму) структурно адекватного природі (принцип “тотожності мислення і буття” німецької класичної філософії XIX ст.). Під впливом об’єктивних і суб’єктивних чинників, ще на початку XIX ст. починає формуватись нова філософська парадигма, яка протиставляла раціоналізму ірраціоналізм, об’єктивізму - суб’єктивізм, натуралістичному сцієнтизмові – гуманізм, механічній унітарності буття – “вітальний” універсам “життєвого пориву”. Ірраціональну сторону буття людини у специфічній формі відобразила і релігія, котра виступила засобом самовираження і самоутвердження особистості шляхом прилучення до трансцендентних сил.

В суспільстві релігія виконує функціональну роль, оскільки задовольняє цілий ряд суспільних та індивідуальних потреб. До числа найбільш загальних її функцій можна віднести суспільно-організаційну, ціннісно-регулятивну, комунікативно-трансляційну.

Забезпечуючи людей можливістю суспільного життя в громаді чи в церкві в цілому, релігія тим самим реалізує суспільно-організаційну функцію. Об’єднання віруючих відбувається не

лише на основі спільності віри, але й на основі матеріальної діяльності, взаємодопомоги, благодійності.

Благодійність завжди виступала характерною рисою релігійності, її функціональним проявом. Це зумовлювалось тим, що завжди певна частина населення з особистою вини чи в силу зовнішніх обставин не може підтримувати життєздатність власними силами. Милостиня як первісна форма благодійності виникає в часи домінування міфологічного світогляду, існування ранніх релігій. Правда, функція опікування вільних злидених верств населення в античності розглядається, в першу чергу, як обов'язок держави. Так, у давніх полісах Греції та Риму діяли притулки для хворих (носокомії), для сиріт (орфанотрофії), для дітей (брефотрофії), для вдів (хіротрофії), для людей похилого віку (герантокомії). Держава в Давньому Римі опікувалась сиротами та дітьми бідняків, а також створювала будинки для їх виховання (аліментациї). Не були в стороні від цієї діяльності і служителі релігійного культу. Для прикладу, жриця храму богині Гекати (м. Стратонікс) здійснювала грошові роздачі незможним громадянам міста в перший день місяця, який називався "імператорським днем".

В античних полісах практикувалась роздача грошей і проведення загальних обідів для незможних громадян за рахунок міської казни або окремих багатих жителів під час того чи іншого святкування. Але, що суттєво, ці подаяння не носили характеру морального обов'язку допомагати бідним і немічним, оскільки вони були розраховані не на окремих людей, а на натовп. Тому в період між такими обідами людина, котра не мала близьких родичів, могла умерти з голоду, і не отримати допомоги.

Нового імпульсу розвитку благодійництва надало виникнення християнства, де допомога соціально незахищеним людям виступає як релігійний обов'язок, шлях до порятунку душі в потойбічному світі. Такий підхід був вже характерним для есейської секти (попередників християн). Згідно Дамаського документа, знайденого в Кумрані, в ній був загальний фонд, створений з відрахувань дводенного заробітку. З нього роздавались гроші біднякам, сиротам, особам похилого віку, а також "людям, котрі були в полоні в чужого народу". Вже в перших общинах християн практикувались добровільні пожертвування на загальні потреби общини. В першу чергу вони використовувались для допомоги тим членам общини, котрі були хворі, знаходились в тюрмах, для поховання бідняків.

Основою такої добродієвності виступила заповідь християнської любові до ближнього свого. Вона розглядалась як обов'язок поділитись власними матеріальними благами, особливо по відношенню до нужденних і немічних. Тому вже в перших християнських общинах для благодійних цілей відбирались спеціальні люди (диякони), котрі регулярно займались такою діяльністю. Як відомо, апостол Павло організував збір грошей для бідних євреїв-християн. В період розповсюдження християнства в Римській імперії піклування про нужденних було одним із завдань общин і церков. Зокрема, єпископ Марті Турський і Микола Мирський у своїх проповідях закликали віруючих подавати милостиню злиденим людям. В часи середньовіччя милосердя розглядалось не як прояв справедливості, а як здатність любити ближнього свого, що є святим обов'язком кожного християнина.

При цьому потрібно виходити з того, що, як пише А. Раушер, "чітке уявлення про біблійні погляди на матеріальні земні блага можна отримати лише в тому випадку, коли виходимо із свідчень про бідність і багатство"². Як відомо, Старий і Новий заповіти виходять з права володіння людьми приватною власністю. Про це свідчить, зокрема, сьома заповідь, котра стверджує: "не кради". Ця заповідь не підлягає обговоренню чи тлумаченню, оскільки носить форму категоричного імперативу. Вона розповсюджується не лише на предмети споживання, але й на всі блага, які підпадають під категорію власності. Але при цьому слід пам'ятати, що для

християнства все створене належить Богу. Як писав в “Сумі теології” Фома Аквінський, “тільки Бог господар всіх речей”. Тому людина не може бути вихідним власником, а лише управлінцем, опікуном довірених йому речових благ. Виходячи з цього, людина не має права розпоряджатися благами, виходячи тільки зі своїх потреб. Навпаки, вона повинна відноситись до них з особливою відповідальністю. Через те “набагато важливіше питання про багатство було те, як багач розпоряджається своєю власністю, чи поступає він праведно і милосердно, ділячись своїм багатством з бідними”³. Тому для християнина є виправданим поділ на багатих і бідних. Питання тільки в тому, як багата людина розпоряджається своєю власністю, чи вчиняє милосердно, чи ділиться з нужденними і бідними. В цьому плані потрібно пам’ятати і те, що в християнському розумінні суспільство є колективом, який не керує долями людей, а символізує взаємопідтримку, взаємодопомогу громадян. Саме тому християнин повинен нести відповідальність за створення таких умов життя людей, які відзначались би духом справедливості і солідарності.

Виходячи з таких методологічних засад, церква завжди намагалась проводити добродійну діяльність. Наприклад, у Візантії вона організувала богодільні, лікарні, надавала матеріальну допомогу сиротам, жебракам, вдовам. При цьому, робилося це не тільки за рахунок церковних коштів, а й державних.

Прийняття Київською Руссю християнства сприяло розвитку благодійності на землях східних слов’ян. Цьому слугувало і те, що князь Володимир Великий офіційно зобов’язав духовенство займатись опікою старих, убогих та хворих. Матеріальною основою для цього слугувало виділення десятини на утримання церков, монастирів, богодільень і лікарень. Як свідчить історія, протягом багатьох століть церкви і монастирі були центрами соціальної допомоги для такої категорії людей. Недаремно, французький історик Шерер зауважив, що “...у Малоросії у кожній церкві без винятку, є лікарня або лазарет, де люди, справді бідні і нездатні себе забезпечити, доглянуті коштом церкви, залежно від її прибутків”.

В Російській імперії благодійність, залишаючись релігійним обов’язком, стає формою суспільно - громадської діяльності. Про розмах благодійної діяльності в Російській імперії варто нагадати, що у 1909 р. був створений Всеросійський союз установ, товариств і діячів з суспільної і приватної опіки, який поставив перед собою завдання упорядкувати і об’єднати благодійні організації в державі. В країні в 1910 р. діяло 4762 благодійних товариства і 6278 благодійних закладів. Кошти державної скарбниці, земств, міст та станових установ складали тільки 25% всього бюджету благодійності, а кошти приватної благодійності – 75%. Благодійність в країні в кінці 19-го – на початку 20-го століття набула великого розмаху. І роль в цьому процесі релігійного фактору безперечна.

Радянська держава змінила відношення до благодійної діяльності. Сама благодійність була визнана соціальним явищем буржуазного ладу і трактувалась у душі “допомоги, яка надавалась представниками пануючих класів експлуататорського суспільства деякій частині неіснуючого населення з метою обману трудящих і відволікання їх від класової боротьби”. В СРСР благодійна діяльність людей і організацій була визнана непотрібною і замінена державною системою охорони здоров’я та соціального забезпечення. Саме слово “благодійність” зникає з офіційної термінології.

Актуалізація благодійності в сучасних умовах зумовлюється тим, що в силу об’єктивних і суб’єктивних причин українська держава на перехідному етапі не може забезпечити достатній соціальний захист всім громадянам, які його потребують (сироти, малозабезпечені, безробітні, інваліди, люди похилого віку). Сьогодні чисельність таких осіб, на жаль, значно збільшилась. Державні служби соціального захисту не можуть в повній мірі виконати покладені на них функції, в першу чергу, через недостатність фінансування. Тому суспільство повинно

усвідомити практичну цінність благодійності, як гуманного засобу соціальної реабілітації таких осіб, зробити все можливе, щоб полегшити їх долю.

Ми переживаємо складний час, як в економічному, так і в духовному відношенні. В цій ситуації найважче доводиться незахищеним верствам. Тому благодійна діяльність на їх користь дозволяє їм не тільки вижити, але й є високоморальною справою, оскільки пробуджує в людині почуття співпереживання, співдопомоги. А в тих, хто отримав таку допомогу, з'являється віра в справедливість і людську доброту.

¹ Колодний А.М. Феномен релігії. – К.: Світ знань, 1999. – С. 8.

² Раушер А. Частная собственность в интересах человека труда. – М.: Дело, 1994. – С. 14.

³ Раушер А. Частная собственность в интересах человека труда. – М.: Дело, 1994. – С. 16.

Ігумен Феодил (Танджий)
ігумен УПЦ

ДОГМАТИЧНИЙ ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЮРИДИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ПОРЯТUNKУ ЗА ВЧЕННЯМИ ОСНОВНИХ КОНФЕСІЙ ПОДІЛЛЯ

Звідки ж родом листівки і брошури, розповсюджені протестантами на вулицях і на зібраннях? Із суперсучасної Америки? З останніх років другого тисячоріччя? Ні – це тільки так здається. Насправді ці методи досить старі. Основні богословські схеми цих протестантських проповідників родом із середньовіччя.

Саме в Західній Європі середніх віків склалися їхні основні способи тлумачення Євангелія. Саме від середньовічного католицизму протестантизм успадковував основні теми свого богослов'я. Так, він полемізував з католиками – але на їхній мові, засвоївши спрощені ходи схоластичної думки.

Основне розходження між Західним і Східним християнством було закладене ще в античності. Світ Східного Середземномор'я, і, насамперед, світ еллінів, був більш схильний до філософії і до містики. Геній римлян виявляв себе не стільки в філософії чи в релігії, скільки в державному управлінні, у праві, у військовій справі¹. Рим не родив жодного великого самостійного філософа. Лукрецій і Цицерон скоріше популяризатори і компілятори, ніж творці. Імен, порівнянних з Аристотелем, Сократом, Платоном, Рим не дав. Але Рим дав класичні закони, класичні зразки державного устрою, класичну процедуру судочинства.

Цей юридичний геній римлян цілком виявив себе й в улаштуванні християнського життя. Кожна людина приходиться у Церкву зі своїми талантами (а найчастіше і забобонами). Те ж можна сказати і про цілі культури. Рим, прийнявши християнство, знайшов спосіб по-своєму, юридично витлумачити його. Трагедія людської історії перетворилася в судовий акт, у всесвітній трибунал. У цьому трибуналі Бог - суддя, людина - підсудний, Христос - адвокат і диявол - прокурор. Відповідно до кримінального кодексу (його роль у цій моделі виконує Біблія), «відплата за гріх – смерть» (Рим. 6:23). Прокурор, прекрасно знайомий з Біблією (згадаємо, що навіть Христа в пустелі Сатана спокушає цитатами з Писання), вимагає справедливої кари, причому – вищої.

Для архаїчного і середньовічного мислення тяжкість злочину залежить від того, проти кого цей злочин спрямований. За крадіжку коня в селянина – покарання одне, за крадіжку коня у воїна – інше, у короля – третє. Чим вище статус потерпілої особи, тим суворішою є провина, тим суворіше покарання.